

ВАНДАЛИЗМ ТА ЙОГО ПРОЯВИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

VANDALISM AND ITS MANIFESTATIONS IN THE WAR CONDITIONS IN UKRAINE

Салаєва К.А., к.ю.н.

Лукашевич С.Ю., к.ю.н., доцент

У статті досліджено проблему розповсюдження актів вандалізму в Україні, а особливо під час війни. Приділено увагу висвітлення відомих пам'яток культури, історії та об'єктів археологічної спадщини російськими військовими під час окупації частини України та ракетних чи авіаційних ударів. Виявлено причини такої агресивної поведінки та звернено увагу на можливості протидії їй.

Доведено, що серед усіх проявів досліджуваної руйнівної поведінки у сучасному світі найрозповсюдженішим під час повномасштабного вторгнення в Україну став ідеологічний вандалізм, оскільки саме він спрямований на нав'язування певного політичного або ідеологічного переконання, тим самим демонструючи незадоволеність існуючій владі, народу чи нації, які проживають на території держави.

Крім того, встановлено, що описаний перелік руйнівних дій з боку Росії є лише частиною того масштабного культурного, ідеологічного та політичного руйнування, якого вона завдає Україні. Після початку повномасштабного вторгнення кількість та географія актів вандалізму зросла у рази, тому органи української державної влади постійно вживають заходів щодо мінімізації незаконної руйнівної діяльності в Україні, її окупованих територіях та Криму.

Підсумовано, що вандалістичні дії загарбників на території України свідчать про те, що Росія має спроби нищити не лише українську державність, а й українську ідентичність. Окупанти використовують тактику випаленої землі, не рахуючись із жертвами та руйнуваннями, а також здійснюють терористичні атаки на цивільні об'єкти та пам'ятки культури. Крім того, колосальні шкоди їх дії завдають об'єктам археологічної спадщини. Це традиційна російська поведінка під час збройної агресії, яка триває декілька сотень років.

Ключові слова: вандалізм, акти вандалізму, повномасштабне вторгнення, запобігання вандалізму, війна в Україні.

The article examines the problem of spreading acts of vandalism in Ukraine, especially during the war. Attention is paid to the coverage of well-known monuments of culture, history and archaeological heritage by the Russian military during the occupation of part of Ukraine and missile or air strikes. The reasons for such aggressive behaviour were identified and attention was drawn to the possibilities of counteracting it.

It has been proven that among all the manifestations of destructive behaviour studied in the modern world, the most widespread during the full-scale invasion of Ukraine was ideological vandalism, since it is aimed at imposing a certain political or ideological belief, thereby demonstrating dissatisfaction with the existing government, the people or the nation living on the territory of the state.

In addition, it was established that the described list of destructive actions by Russia is only a part of the large-scale cultural, ideological and political destruction that it is causing to Ukraine. After the start of the full-scale invasion, the number and geography of acts of vandalism increased many times, so the Ukrainian state authorities are constantly taking measures to minimise illegal destructive activities in Ukraine, its occupied territories and Crimea.

It was concluded that the vandalism of the invaders on the territory of Ukraine indicates that Russia is trying to destroy not only Ukrainian statehood, but also Ukrainian identity. The occupiers use scorched-earth tactics, regardless of casualties and destruction, and carry out terrorist attacks on civilian objects and cultural monuments. In addition, their actions cause enormous damage to objects of archaeological heritage. This is traditional Russian behaviour during armed aggression, which has been going on for several hundred years.

Key words: vandalism, acts of vandalism, full-scale invasion, prevention of vandalism, war in Ukraine.

Кожного дня населені пункти страждають від наслідків діяльності вандалів, які руйнують, пошкоджують, знищують, а також здійснюють наругу над об'єктами та предметами, що знаходяться на вулицях та інших громадських місцях. Спостерігається постійне намагання держави та громадян запобігати проявам вандалізму, але все одно останні декілька років масштаби таких дій щодо мінімізації та ліквідації цих проявів значно зменшилися. Незважаючи на це, збільшення кількості актів вандалізму вимагає негайного вирішення цілої низки кримінально-правових та поєднаних з ними питань [1, с. 40].

З початку повномасштабного вторгнення в Україну та збільшення площі окупованих територій прояви вандалістичної поведінки збільшилися у рази. Якщо раніше суб'єктами вчинення таких руйнівних діянь були переважно українські громадяни під впливом емоцій, то зараз це особи-негромадяни нашої держави, які ставлять під сумнів українську державність, культуру та національну приналежність. Знищення української культури під час широкомасштабної війни – це одне із завдань цієї збройної агресії, бо Росія вже сотні років не полишає спроби стерти унікальну українську культуру та спадщину.

В Україні більшість актів вандалізму прямо чи опосередковано пов'язані з політичними подіями в країні. Наслідками такої діяльності є дискредитація України на міжнародній арені, гальмування інтеграційних процесів у Європу та багато інших негативних факторів, які впливають на нашу внутрішню суспільно-політичну та міжнародну діяльність. Зазначені процеси провокують

соціальну напруженість та занепад моральності. До того ж, сучасна злочинність, у тому числі пов'язана з вандалізмом, набуває принципово нових якостей і з національних трансформується в міжнародні загрози, переводячи їх в розряд глобальних. Тому відсутність цілісної стратегії забезпечення кримінологічної безпеки держави викликає занепокоєння, оскільки вона може стати гарантом дотримання ціннісних норм і установок, що визначають зміст та спрямованість суспільної свідомості і соціально-політичної думки [2, с. 103]. Тому потрібно хоча би всередині країни поважати пам'ятники культури, архітектури, меморіальні споруди, як свої, так і ті, що приурочені іншим народам, адже саме факт поваги до інших людей і в першу чергу до себе відрізняє людину від «варвара».

Термін вандалізм походить від «вандалів» – давніх східногерманських племен, відомих своїми руйнівними нападами на Рим і його провінції, знищивши також багато пам'яток античної і християнської культури. Одне з сучасних джерел визначає «вандала», як того, що «навмисно чи внаслідок неухватності руйнує власність, що належить іншій особі суспільства». Тобто це хуліган, що псує суспільну, приватну чи комунальну власність [3, с. 13].

Вандалізм в сучасному світі, особливо під час війни сприймається як симптом соціальної деградації, а деякі види «вандалізму» (наприклад, псування пам'яток, меморіалів, культурних символів, в тому числі написи, що містять агресивні висловлювання) провокують навіть соціальні конфлікти. У попередніх наукових працях [3, с. 26–32], [4, с. 161–163] було досконало досліджено

джено види вандалізму, сфери, у яких вони найчастіше розповсюджуються, але в цей страшний, несправедливий та небезпечний період для України потребує докладного висвітлення проблеми існування та поширення саме ідеологічного вандалізму.

Під час вчинення «ідеологічний вандалізму», вандал переслідує певні соціальні чи політичні цілі. Часто такий вид «вандалізму» виникає в результаті помсти за діяльність окремих представників певної соціальної групи або з метою розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Об'єкт руйнації має яскраво виражений символічний зміст. Ним можуть бути тип влади, соціальні інститути, якась соціальна чи національна група. Ідеологічний вандалізм наявний, коли руйнівник нав'язує власні політичні або ідеологічні переконання, тим самим демонструючи незадоволеність існуючої владі, народу чи нації, які проживають на території держави. Цей тип поведінки властивий особам, що прагнуть до агресивної поведінки щодо ідеологічних опонентів або їх символики й діяльності, або щодо інших носіїв ідеології [4, с. 162].

Пам'ятки культури стали мішенню ворога через його бажання знищити українську ідентичність. Тому такі дії агресора розглядаються як складовий елемент геноциду проти українського народу. Від початку повномасштабного вторгнення Міністерством культури та інформаційної політики було задокументовано руйнування або пошкодження понад 1100 об'єктів культурної інфраструктури, з них приблизно половина – об'єкти культурної спадщини. Під руйнування, пошкодження та наругу потрапляють зазвичай пам'ятки архітектури, будівлі музеїв, шкіл, університетів, будинків культури у Донецькій, Луганській, Миколаївській, Харківській, Херсонській, Сумській, Чернігівській, Запорізькій, а також Київській областях. Крім того, не потрібно забувати, що росіяни неспинно грабують музеї на окупованих територіях [5]. Тому пропонуємо дослідити найбільш гучні та жахливі дії росіян проти української культури, які були зруйновані після 24 лютого 2022 року.

Під час наступу росіян на Київ у лютому 2022 року під вогнем ворожої артилерії опинився і був знищений музей в Іванкові, де зберігалося понад два десятки робіт всесвітньо відомої художниці Марії Примаченко. У нього влучив снаряд, в наслідок чого сталася пожежа та обвалився дах будівлі. Там знаходилися полотна українських творців, зокрема 25 картин всесвітньо відомої української художниці Марії Примаченко. Близько 10 робіт вдалося врятувати – під обстрілами картини вносили співробітники музею. Усі інші мистецькі здобутки згоріли вщент.

1 березня 2022 року окупанти випустили ракети «Калібр» по будівлі Харківської обласної державної адміністрації та обласної ради на Майдані Свободи у Харкові. Внаслідок удару тоді загинули близько трьох десятків осіб. Через два тижні новим ракетним ударом було зруйновано сусідній житловий будинок-пам'ятку архітектури місцевого значення. Палац праці (колишній прибутковий будинок страхового товариства «Росія») – є частиною архітектурних візитівок Харкова – також було вражено ворожою ракетою 2 березня 2022 року. Провалився дах, вилетіли вікна, пошкоджено стіни. Під час обстрілу також постраждали фасади будівлі міської ради та Свято-Успенського собору 18 століття, що розташовані поруч.

29 березня 2022 року чергова ракета влучила у старовинну пожежну частину на Полтавському шляху у Харкові. Вона була побудована у 1887 році, а пожежна вежа – на 40 років раніше. Загалом у Харкові та області російські окупанти зруйнували та пошкодили понад сотню архітектурних пам'яток, які розташовані переважно у центральній частині міста.

Також у березні рокупанти завдали обстріляли будинок Василя Тарновського в Чернігові, який є пам'яткою архітектури 19 століття. У цій історичній будівлі розміщувався заснований у 1896 році Музей українських

старожитностей, який потім став Чернігівським історичним музеєм, а з 1980-го перетворився у бібліотеку для юнацтва. Будівля та колекція історичного музею суттєво постраждали від російських обстрілів.

Окупанті війська зруйнували пам'ятку архітектури національного значення – будинок управителя мастьками Кеніга у Тростянці, відступаючи з Сумської області у квітні 2022 року. У садибі знаходилися картинна галерея, краєзнавчий музей, а також музей шоколаду. Головна будівля і в свою чергу найвідоміша частина садиби – Круглий двір – постраждали менше, але все одно зазнали руйнувань. Росіяни знищено унікальну бібліотеку, яка містила більш ніж 15 тисяч книг.

Всіхсвятський скит Святогірської лаври зайнявся внаслідок російського обстрілу під час спроби наступу окупантів у Донецькій області. Всіхсвятський скит побудували в 1912 році, був одним із кращих прикладів успадкування дерев'яного храмового зодчества. Перше руйнування храму було здійснене більшовиками у 1947 році. До руйнування вважався пам'ятником дерев'яного зодчества і найбільшим дерев'яним храмом України.

Наприкінці квітня окупаційні війська замінували територію біля Кам'яної Могили, яка є унікальною пам'яткою геології і археології світового значення. Вона розташована у Запорізькій області неподалік Мелітополя. Пам'ятник Кам'яна Могила – єдине місцем у всій Східній Європі, де зберігся наскальний живопис періоду від пізнього палеоліту до середньовіччя. Пагорб нараховує близько 3 тисяч плит, під якими розташовані 65 гротів та печер, рясно вкритих петрогліфами. «Кам'яна Могила» перебуває в попередньому списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з 2006 року і може бути внесена до основного списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Уночі 7 травня 2022 року російські війська завдали артилерійського удару по музею в селі Сквородинівка у Харківській області. Від вогню сильно постраждав будинок, де гостював Григорій Скворода. Зруйнована будівля є не лише музеєм, а й пам'яткою архітектури 18 століття. Обстріл по Сквородинівці росіяни здійснили у 300-річницю народження філософа. Нагадаємо, що саме на території цього музею розташована могила Г. Сквороди із легендарним написом «Світ ловив мене та не спіймав» на надгробку. Дивом вцілів пам'ятник Г. Сквороді, який у подальшому став символом незламності українців.

Херсон – обласний центр України, який вдалося захопити російським окупантам одразу після початку вторгнення в лютому 2022. Після звільнення Херсона стало зрозуміло, що жодного розвитку та захисту цих територій загарбники не планувати. Вони здійснювали масові поховання і катування, зокрема дітей. Після деокупації були знайдені пошкоджені та розграбовані музеї. Було встановлено, що росіяни спустошили сховища Херсонського художнього музею імені О. Шовкуненка, Херсонського обласного краєзнавчого музею та Художньої галереї імені А. Гавдзинського у Новій Каховці. До окупованого ще у 2014 році Криму вивезли ікони XVII–XX століть, українські твори XIX–XX століть, зокрема, живопису та графіки Гавдзинського, сучасні мистецькі роботи. Частина викрадених картин експозиціонували у Центральному музеї Тавриди в Сімферополі.

«Найболючіше» місце цієї війни є Маріуполь. Під час тримісячної його оборони місто пізнало найбільших пошкоджень та руйнувань у Україні. Окупанти умисно знищували об'єкти життєзабезпечення, житловий фонд, соціальну і культурну інфраструктуру. Донецький драматичний театр було зруйновано російським авіаударом, загарбникам-вандалам навіть не завадив зроблений величезний напис російською «Дети» біля театру. Ця трагедія та акт вандалізму стала одним із перших символів російських воєнних злочинів. У підвалі драмтеатру переховувалися батьки та діти, більшість з яких загинули. Тільки

наприкінці весни окупанти розібрали завали і поховали сотні людей в безіменних могилах у Мангуші, точної кількості цих похованих людей та дітей досі невідомо.

З Маріуполя окупаційна влада розпорядилася вивезти всі експонати з Музею краєзнавства та Художнього музею ім. Куїнджі, а потім під час бойових дій у було зруйновані усі музеї та виставкові зали. Доля вивезених та вцілілих експонатів досі невідома, проте ці події у Маріуполі стали темою пропаганди на території Росії.

Ще з моменту окупації Кримського півострова акти вандалізму почали постійно проявлятися з боку російської незаконної влади. Вандалізм – це не про катування чи позбавлення життя, але ця проблема також пов'язана з окупаційною владою в Криму, яка намагається будь-якою ціною знищити українську істрію та культуру. Знищення, пошкодження та вивезення – найголовніші пріоритети політики Росії щодо культурної спадщини України на території півострова [6].

Херсонес Таврійський внесений в список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, церква Івана Предтечі в Керчі належить до найдавніших зразків сакральних споруд Візантії – є об'єктами пошкодження, руйнувань та наруги російською окупаційною владою у Криму, але це далеко не весь перелік вандалістичних дій Росії на окупованому півострові.

У 2015–2016 роках уряд Росії розпорядився зарахувати Херсонес Таврійський до «об'єктів культурної спадщини федерального значення». З грудня 2017-го окупанти здійснили незаконні масштабні археологічні роботи на території пам'ятника. Також незаконно вилучили чималу колекцію посуду, металічні, скляні, кам'яні та кістяні вироби, прикраси, світильники, понад 600 монет, зокрема срібних і золотих. Восени 2021 року за розпорядженням російської влади були проведені будівельні роботи з використанням важкої будівельної техніки, через що культурний шар пам'ятки було знищено. Крім того, окупаційна влада змінила межі охоронної зони Церкви Іоанна Предтечі, зменшивши їх, тим самим відкривши дорогу будівництву готелю в безпосередній близькості до пам'ятки [6].

Викладений у роботі перелік актів вандалізму з боку Росії є лише частиною того масштабного культурного,

ідеологічного та політичного руйнування, якого вона завдає Україні. Після початку повномасштабного вторгнення їх кількість та географія зростає у рази, тому органи української державної влади постійно вживають заходів щодо зменшення кількості незаконної руйнівної діяльності в Україні, її окупованих територіях та Криму, зокрема Рада національної безпеки та оборони ухвалила рішення про застосування персональних обмежувальних заходів щодо осіб, яких було залучено до проведення незаконних пошукових робіт на об'єктах археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини України, а також слідчі підрозділи Нацполіції розслідують акти незаконного руйнування та пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Крім того, вандалізм був поширеним в Україні ще до війни, тому обмежуватися дослідженням і запобіганням лише у цей період та лише вказаними особами не є правильним, оскільки до зменшення кількості протиправних дій, у тому числі пов'язаних з вандалізмом, необхідно підходити комплексно, у тому числі із внесенням змін до законодавства і встановлення кримінальної відповідальності за вандалізм (щодо необхідності).

Отже, повертаючись все ж таки до вандалістичних дій загарбників у нашій країні хочеться наголосити, що російська агресія показала, що Росія має спроби нищити не лише українську державність, а й українську ідентичність, що засвідчує їх «війна» проти культурної спадщини. Окупанти використовують тактику випаленої землі, не рахуючись із жертвами та руйнуваннями, а також здійснюють терористичні атаки на цивільні об'єкти та пам'ятки культури. Крім того, колосальної шкоди їх дії завдають об'єктам археологічній спадщині. Це традиційна російська поведінка під час збройної агресії, яка триває декілька сотень років. Деякі експозиції центральних музеїв Росії – археологічні знахідки з України, зразки українського іконопису, світського живопису та інші пам'ятки української культури із клейнодами козацьких гетьманів включно, які вона видає за свої. Проте обов'язково прийде час, коли усі винні будуть притягнуті до відповідальності, а усі окуповані українські території – повернуті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салаєва К.А. Підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь на прикладі вандалізму. *Вісник асоціації кримінального права*. 2021. №1 (15). С. 38–50.
2. Лукашевич С. Ю. Моделювання трендів злочинності. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 3. С. 103–111.
3. Бочарова К. А. Запобігання злочинам, пов'язаним з вандалізмом : монографія. Харків, Право, 2019. 216 с.
4. Бочарова К. А. Види вандалізму та їх класифікація. *Національний юридический журнал: теорія и практика (Jurnalul juridic national: teorie si practica)*. 2016. № 3 (19). С. 161–163.
5. Армія вандалів і мародерів. Як росіяни воюють проти української культурної спадщини. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3638441-armia-vandaliv-i-maroderiv-ak-rosiani-vouut-proti-ukrainskoi-kulturnoi-spadsini.html> (дата звернення: 01.02.2023 р.).
6. Вандалізм по-російськи. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vandalizm-po-rosijski/> (дата звернення: 02.02.2023 р.).